

László Laura:

Belemerülni a tavakba – a geokritikai módszerről

A járásnak is van retorikája.
[Michel de Certeau]

A gondolat, hogy a léptek „beszélnek”, irodalomelméleti érdeklődést vált ki a legutóbbi időkben. Expliciten legalábbis két-három évtizede értekeznek a „megtett út” és a „megírt szöveg” kapcsolatáról, azaz a bejárt tér és a megírt tér összefüggéseiről. A beszédaktus-elméletből ismert cselekvő vagy performatív nyelv tehát igényt tart a maga területére a kartográfián belül is, megmutatván önnön térképző potenciálját. Lépteinket ezért mi is egy kurrens irodalmi kartográfiai projekt felé vesszük: egészen a híres angol Tóvidék [Lake District] partjaihoz, legalábbis ahogyan azt Thomas Gray és Samuel Taylor Coleridge megszövegezi. A Lancaster University „Mapping the Lakes” című kutatása arra vállalkozik, hogy az említett költők útirajzai, jegyzetfüzetei és levelei révén felrajzolhassa a vidék szubjektív térképeit, s ebből következtetéseket vonjon le a szövegekre vonatkozóan. S ez nem meglepő: amióta az irodalmi vizsgálódások arra is kitekintenek, hogy *honnán* beszél a szöveg, s nem csak arra, *amit* mond, az ún. geokritika is felteszi a maga kérdéseit. Miként viszonyul egymáshoz a tájegység és „reprezentációja”? Hogyan jutnak el az írók a maguk taváig? Átírhatják-e az olvasók tájról alkotott képét? Hol húzódik a határ költő és geográfus között? Így mielőtt belemerülnénk Gray *Journal of his Tour in the Lake District* (1769) című írásába és Coleridge 1802-es naplóbejegyzéseibe, az irodalmi kartográfiával és geokritikával is foglalkozunk. A térbeliségre épülő, szinte egymást érő elméleti trendek között sokszor nehéz a tájékozódás, így az alábbiakban a rendszerezésre is kísérletet teszünk. Mindez arra is hivatott, hogy megadja a szóban forgó Gray- és Coleridge-útirajzok „GPS-koordinátáit”.

I. You Are Here

E fenti alcímmel vezeti be Robert T. Tally Jr., a Texas State University Angol Tanszékének docense *Spatiality* című könyvét, amely az irodalmi kartográfia alapvető elméleti műve. A Maga a „Literary Cartography” elnevezés Tally-tól származik, s 1999-es doktori disszertációját *American Baroque: Melville and the Literary Cartography of the World System* címmel már a témának szentelte. Ahogyan fogalmaz, a térbeliség mind az irodalomban, mind a

kultúratudományokban kulcsfogalommá vált a legutóbbi néhány évtizedben.¹ Állítását számos forrásra alapozza, amit már csak azért is érdemes röviden áttekinteni, mert megmutatja az „előzményeket” és a meghatározó irányzatokat, valamint gazdagon elemzi a *spatium*-ban rejlő irodalomelméleti potenciált. Persze a tér körüli „izgatott sürgés-forgás” korántsem újkeletű, s ha manapság egyre inkább dominálnak a humánföldrazi kutatások, abban óriási szerepe van az ún. „térbeli forradalomnak”, amelyet Henri Lefebvre és Michel Foucault nevéhez szokás kötni. Foucault „programadó” passzusát most mi is felidézzük, hogy Tally kutatásait némiképpen beágyazzuk abba a szellemi háttérbe, amelynek ezen irodalomelméleti szemléletváltás is örököse:

Jelenlegi korunk talán inkább a tér korszaka lehet. Az egyidejűség, a mellérendeltség, a közel és a távol, a jobbra és a balra, a szétszóródás korát éljük. Olyan pillanat ez, úgy hiszem, amelyben a világ nem annyira az időn keresztül kibontakozó életként, hanem pontokat összekötő és szálakat keresztező hálóként tekint önmagára.²

Tally nem feledkezik meg az irodalmi gondolkodás téri tradícióiról és előfutáiról.³ „Geocriticism and Classic American Literature” című esszéje máris a hely szellemével, D. H. Lawrence kifejezésével indul: minden embernek megvan az a sajátságos viszonya a világhoz, az a partikuáris „polarizáció”, amelyet az otthon határoz meg, s amely az otthonhoz vonz, vagyis mindenki egy meghatározott belső térképpel és *szemszögből* tekint a világra.⁴ A *Literary Cartography* terminus is rögtön tisztázásra kerül, olyan módozatot jelöl, amellyel az író úgymond feltérképezi a szociális tereket, hogy *értelemmel ruházza fel* a környező világot. Az emberek, akárcsak a költők, *in medias res*, a dolgok „közepébe vágva” kezdenek, élet és „költemény” ilyen szempontból nem különbözik egymástól: a *narráció* az, ami voltaképpen mindkettőt formába önti, értelmet ad műnek és egzisztenciának. Tally rendszerében fontos kiindulópont az a lukácsi gondolat, hogy a filozófia, amely „vágy, hogy mindenütt otthon legyünk” (Novalis), a boldogtalan korszakok tünete, s így az a feladata, hogy felrajzolja az

¹ Robert T. Tally: *Spatiality*. 2013, London – New York, Routledge, 3. o.

² Michel Foucault: „Eltérő terek” (ford.: Sutyák Tibor). In Uő.: *Nyelv a végtelenhez. Tanulmányok, előadások, beszélgetések*. 1999, Debrecen, Latin Betűk, 147. o.

³ Tally gazdag hivatkozási anyagát itt felsorolni is nehéz lenne, ám az ELTE BTK kutatásának köszönhetően immár magyar nyelven is rálátásunk nyílt a lenyűgöző szellemi háttérre. A Művészetelméleti és Médiakutatási Intézet és a Filozófiai, Germanisztikai és Magyar Irodalom és Kultúratudományi Tanszékének közös kutatási projektje, „A tértapasztalat esztétikai, történeti és kultúratudományi koncepciói a 20. században”-című (72058. sz. OTKA-pályázat, 2008-2011.) „az esztétikai modernségnek és a kialakulásához vezető feltételeknek olyan vizsgálatát célozta, amely a modern történetiség mibenlétét, valamint annak művészeti és elméleti reflexióit nem elsődlegesen az időtapasztalat felől, hanem a tér megváltozott tapasztalata felől világítja meg”. A kutatás eredményeit és a bibliográfiát lásd az ELTE BTK MMI Esztétika Tanszék honlapján: <http://esztetika.elte.hu/kutatas/a-tertapasztalat-esztetikai-torteneti-es-kulturatudomanyi-koncepcioi-a-20-szazadban/> (utolsó megtekintés: 2016. 08. 31.)

⁴ Lásd Robert T. Tally: „Geocriticism and Classic American Literature”. In <https://digital.library.txstate.edu/pdfpreview/bitstream/handle/10877/3923/fulltext.pdf?sequence=1> (utolsó megtekintés: 2016. 08. 31.)

egykor boldog korok „ősképszerű” térképét, s ezzel kivezessen a „transzcendentális hontalanságból”.⁵ Az Isten által elhagyott világban ugyanis szükség van a térképre, egy olyan emberi konstrukcióra, ami „eligazít”, a káoszból a rendre tör, és segít önmagunk pozicionálásában – s a fenti értelemben vett filozófia a *regényben* testesül meg irodalmi műfajként. Tally panorámájában Mihail Bahtyin „kronotoposza” is mérőföldkő,⁶ mely a narratív események szervezőelveként „az irodalom által művészileg már meghódított tér- és időbeli viszonylatok lényegi összefüggését” jelöli, s amely „egyértelműen kifejezi a tér és az idő (vagyis a tér negyedik dimenziójaként fölfogott idő) egymástól való elszakíthatatlanságát.”⁷ Bahtyin a regényepika önmagukban is kronotopikus motívumait is elemzi, úgy mint a találkozás, utazás, várkastély, fogadószalon, kisváros, vagy küszöb, rámutatva, hogy a helyek mindig rendelkeznek sokrétű, „szimbolikus” jelentéssel is. Emellett a térbeliség iránti érdeklődés kezdetlegességére, s az időbeli vonatkozások dominanciájára is felhívja a figyelmet 1938-ban, ami talán jelenleg is uralja irodalmi szemléletünket.⁸

I. 1. Író mint geográfus – olvasó mint geográfus

Tally e fenti egyoldalúságot a regény térképéhez hasonló működésének gondolatával is ellensúlyozza. Ha a szöveg bizonyos „helyek” leírásait kínálja fel az olvasóknak, amelyeket egyfajta imaginárius térben helyez el, azzal viszonyítási pontokat hoz létre, melyek révén orientálódni lehet, vagyis *értelmet adni* a világnak. Tally ezen kívül az írást is kartográfiai tevékenységnek tekinti, hiszen a térképészhez hasonlóan az írónak is fel kell mérnie, tanulmányoznia kell azt a terepet, amelyet megmunkálni, reprezentálni készül, meg kell határoznia, hogy az adott „tájnak” (megmutatandó anyagnak) mely sajátosságait hangsúlyozza, s mely karakterjegyeit fedje el. Azaz, mondhatnánk, az író mindig egyfajta szövegdomborzatot rajzol fel, amikor bizonyos elemeket kiemel, kontúroz, másokat pedig csak árnyékol, halványít, vagy éppen fel sem tüntet – azzal, hogy Tally felhívja a figyelmet e talán nyilvánvaló

⁵ Lukács György: *A heidelbergi művészetfilozófia és esztétika. A regény elmélete* (ford. Tandori Dezső). 1975, Budapest, Magvető, 493 o.

⁶ Mihail Mihajlovics Bahtyin: „A tér és az idő a regényben” (ford. Könczöl Csaba). In: Uő: *A szó esztétikája*. 1976, Budapest, Gondolat, 257–302 o.

⁷ Uo. p. 257.

⁸ A térbeliség és a modern irodalom összefüggéseit később az Egyesült Államokban is tárgyalta az újkritikai indíttatású Joseph Frank („Spatial Form in Modern Literature. An Essay in Three Parts.” In *The Sewanee Review*, 1945, Vol. 53, No. 2 (Spring), 221–240; Vol. 53, No. 3 (Summer), 433–456; Vol. 53, No. 4 (Autumn), 643–653.), aki a modern szerzői eljárások non-linearitására, a klasszikus mondat megtörésére és az egymásmellé helyezés technikájára fókuszált (pl. T. S. Eliot, Ezra Pound, James Joyce kapcsán). A cikk óriási hatástörténetet is magáénak tudhat, amelyet sokáig a térbeliség és az időbeliség dichotómiája jellemzett (a kritikusok egy része az irodalmi befogadás időbeli szerepének döntő mivolta mellett érvelt). W. J. T. Mitchell ezzel szemben esszenciális összetevőként határozza meg a térbeli faktort, hangsúlyozva, hogy az mélységesen összefonódik az időbeliséggel. Lásd W. J. T. Mitchell: „Spatial Form in Literature: Toward a General Theory.” In *Critical Inquiry*, 1980, Vol. 6, No. 3 (Spring), 539–567 o.

eljárásokra, egyértelműsíti az író szelektív, szubjektív, relatív szerepét (értve ezt a mindentudás látszatát keltő „abszolút” szerepkörrel szemben), s hogy az írás mindig *valamilyen* nézőpontból (vagy akár multifokálisan) keletkezik. Az író válogat és elrendez, kihagy és hozzátesz, szétválaszt és összemoss, hogy megteremtse azt az önkényes formát, amit különben hajlamosak lehetünk végérvényesnek, megmásíthatatlannak, magától értetődőnek tekinteni. Peter Turchi egy egész könyvet szentelt ennek a kérdésnek *The Writer as Cartographer* címmel⁹, elkülönítve az írói folyamat öt alapvető kategóriáját: szelekció; konvenció (bizonyos kiindulóponthoz való ragaszkodás); elrendezés; forma; intuíciók és intenciók egyensúlya.¹⁰

Az irodalomtörténet egyébként is ismer magukat geográfusnak tekintő írókat, James Joyce például Dublin olyasfajta képét szerette volna nyújtani az *Ulysses*-szel, amellyel akár újra is lehetne építeni a várost, ha az már nem lenne a föld színén. S hogy e „hiteles” leképezés koránstem lehet „objektív”, Italo Calvino is megerősíti, hiszen a teret képtelenek vagyunk megragadni az azt behálózó történetek nélkül.¹¹ E gondolatokhoz alapvető az a bizonyos kószáló, nem célirányos, a kapitalizmuson kívől álló városi közlekedő is, aki sétái során átszellemíti a dolgokat – azaz Walter Benjamin *flâneur*-je, akinek mozgása egyben *metaforája* is az „ideális” szerzői, befogadói és kritikai folyamatnak is. A *Passzázsok* munkamódszerével maga Benjamin is beteljesíti ezt.

E munka módszere: irodalmi montázs. Nincs mit mondanom. Csak mutatnom. Semmi értékeset nem fogok elcsenni, és nem fogok magamnak elsajátítani egyetlen szellemdús megfogalmazást sem. De az ócska vackokat, a selejtet: ezeket nem leltározni akarom, hanem az egyetlen lehetséges módon jogukhoz juttatni: használni.¹²

Az ábrázoló-funkció tehát programként lehet jelen bölcséleti munkák esetében is, aláhúzva, hogy a bolyongás és a körbejárás motívuma a *szövegre* általában is jellemző, mind a megalkotás, mind az olvasás, mind a kritikai befogadás szempontjából.

A „léptek beszélnek”-nyitógondolatunktól itt már egyáltalán nem vagyunk messze. Tally ehhez Michel de Certeau-tól is sokat merít, aki érdekes összefüggéseket mutat fel a mozgás (átjárás) és a figuratív nyelvhasználat (átvitt értelem) között, emlékeztetve például arra,

⁹ Peter Turchi: *Maps of the Imagination: The Writer as Cartographer*. 2004, Trinity University Press.

¹⁰ Tally: *Spatiality*. 2013, London – New York, Routledge, 50 o. Az író mint térképész-gondolat alátámasztásához Tally egyébként François Hartog francia történész megfigyeléseit is segítségül hívja, aki Hérodotosz elbeszéléstechnikáját elemezve arra jut, hogy a rapszódosz és a „földmérő” munkájának egyaránt narráció a terméke: „The narrator is thus a surveyor and, in a number of senses, a rhapsode, but he is also a bard, in that the inventory of the oikoumene cannot fail to be an invention of the world, if only by reason of the use of the space of language, for correlations exist between “the order of the discourse” and the order of the world. [...] As [Herodotus] produced his inventory of distant peoples and border territories, did he not invent the oikoumene and set the human world in order?” Idézi Tally: uo. p. 48.

¹¹ Idézi mindkettőt Tally, uo. p. 52.

¹² Walter Benjamin: „Passzázsok”. In: *A szirének hallgatása. Válogatott írások* (ford. Szabó Csaba). 2001, Budapest, Osiris, N 1a, 8

hogy „napjaink Athénjában a közösségi közlekedést *metaphorainak* hívják. Az elbeszélések [...] nap mint nap bejárják és szevezik a helyeket; válogatnak közülük, és összekötik őket, útmutatókat és útterveket alkotnak.”¹³ De Certeau elkülöníti az utcai járókelő és a felhőkarcolóból letekintő ember nézőpontját, s a kétféle perspektívához kétféle térelbeszélési gyakorlatot is társít:¹⁴ az előbbi az „útvonal” (tour), míg utóbbi az ún. „térkép” (map) típusú leírást jelöli. Vagyis az útvonal-leírásban, amely az adott végcél elérésének műveleti sora (jobbra / balra, előre / hátra) leginkább a praxis, a *cselekvés* dominál, míg a madártávlati, mondhatni isteni perspektívából történő térkép-leírásban a teória, a *látás*.¹⁵ A felülemelkedéssel, azaz az *egész átlátásával* tulajdonképpen „szöveggé” alakítjuk az adott teret, olvassuk és megértjük azt, úgy, ahogyan csak egy mindentudó szerző tud *megérteni*.¹⁶

Az ilyen értelemben vett olvasás közben maga a befogadó is „geográfussá” válik, aki a fenti írói „térképet” tanulmányozza, deríti fel és interpretálja (reader’s literary geography).¹⁷ Többek mellett erre épít a Bertrand Westphal geokritikája is,¹⁸ amely megkívánja a szövegek „geográfus” recipiensétől, hogy vegye számításba a művek *térbeli és időbeli* aspektusait (spatiotemporalitás), és illesse kritikával az „abszolút tér”, vagyis a benne foglalt dolgokra hatással nem levő tér filozófiai koncepcióját.¹⁹ Az útleírások elemzése szempontjából a

¹³ Michel de Certeau: *A cselekvés művészete. A mindennapok leleménye I.* (ford. Sajó Sándor – Szolláth Dávid – Z. Varga Zoltán). 2010, Budapest, Kijarat, 139. o.

¹⁴ De Certeau itt Charlotte Linde és William Labow tanulmányából merít, lásd: Charlotte Linde – William Labow: „Spatial Network as a Site for the Study of Language and Thought.” In *Language* 51, 1975.

¹⁵ Michel de Certeau: *i. m.* pp. 142–143.

¹⁶ Tally nagyon sokszor hivatkozik műveiben Fredric Jameson „cognitive mapping”-fogalmára, amely „modellként szolgál a literary cartography számára”: a világ megértése egyet jelent a dolgok elhelyezésével és a formateremtéssel, így az író, aki kidolgozza és feltérképezi a megmutatni kívánt világot, útvonalakat alkot, „benépesíti” a korábban üres területeket és újabb világokat tesz ezzel lehetővé. Jameson két jelentős ihletforrásként Kevin Lynch *The Image of the City* című tanulmányát (1960), valamint Louis Althusserétől *Az ideológia és ideológikus államapparátusok* című írását (1971) jelöli meg Tally (In *Testes könyv I.* Szeged, 1996.).

¹⁷ A nagy kezdőbetűvel írt Literary Geography pedig egy igen széles kutatási területet jelöl, például Barbara Piatti, a svájci Institute of Cartography (ETH Zurich) kutatója különböző földrajzi tájak irodalmi reprezentációit vizsgálja (*Geographie der Literatur*, 2008), s Európa „irodalmi térképét” igyekszik létrehozni. Lásd bővebben Barbara Piatti - Anne-Kathrin Reuschel - Lorenz Hurni: „Literary Geography – or how Cartographers Open Up New Dimension for Literary Studies”. In http://icaci.org/files/documents/ICC_proceedings/ICC2009/html/nonref/24_1.pdf (utolsó megtekintés: 2016. 08. 31.)

¹⁸ Bertrand Westphal: *Geocriticism: Real and Fictional Spaces* (ford. Robert T. Tally). 2011, New York, Palgrave Macmillan.

¹⁹ Lásd ehhez például Süli-Zakar Szabolcs *A térfelfogás tudományos és kortárs művészeti aspektusai a tércentrikus emlékművekben* című DLA-értekezését (2014), mely a legfontosabb térelméletek széleskörű összefoglalását nyújtja. Olvashatunk benne a tér két alapjelentéséről (szabaddá tett tér, dolgok közötti intervallum), és az *abszolút tér kritikájáról* is, így Leibniz relatív tér-felfogásáról (mint kapcsolódási tér, mint az érzékelés, a képzet eredménye, melynek nincsen önálló léte, mert a dolgok együttlétének rendjét jelenti), továbbá Carnap térkategóriáiról (formális / objektív), érzékelt / szubjektív, fizikai / materiális tér) is. A humánföldrajzi térbeli fordulat kapcsán a szerző Lefebvre tér típusaira is felhívja a figyelmet (érezkelt tér / józan percepció, elgondolt tér / kognitív szemlélet, megélt tér / imagináció, művészet tere), mely utóbbi az esztétikai elemzéseknek is utat nyit, miként Edward Soja is értekezik az ún. Firstspace-ről (valódi anyagi világ), Secondspace-ről (képzelt, térbeli reprezentációk), és Thirdspace-ről (a kettő keresztesződése). E kutatások világossá teszik, hogy a térnek ideológiai

geokritika referencialitás / szimulákrum-fogalma lesz számunkra különösen érdekes. Eszerint a megírt / „fiktív” tájnak nincs „valós” megfelelője”, azaz nem áll fenn közöttük a jelölő-jelölt viszony, hiszen maga a „valóság” is egy meghatározott szempontú „elbeszélés”. Persze a „reális”, történelmi terek, amelyekben a művek keletkeznek, implicit, vagy kevésbé implicit módon *rajta is hagyják a nyomukat a szövegeken*,²⁰ s hatnak a szövegekben megjelenő metaterekre is. Franco Moretti stiláris (!) következtetéseket is levon például a cselekményhelyszínekből, vagy a karakterek jellemző pozíciófoglalásaiból (pl. periféria-lét).²¹ A színhelyek továbbá meghatározzák a maguk történetét: vagyis ami Dorsetben történik, nem történhet meg Párizsban, s ezzel visszakanyarodunk az író mint kartográfus-gondolathoz: a szerző „valóban” a térben, adott *keretek és szabályszerűségek* között helyezi el az általa megkreált valóságot.²² A geográfus-olvasó pedig, elemző térképei segítségével a cselekmény „rejtett” összefüggéseire is felfigyelhet, *korábban nem látott* logikai kapcsolatokat és erőtereket, centrumokat fedezhet fel.²³

II. Mapping the Lakes

Talán e néhány „ecsetvonásból” is kirajzolódhat, hogy óriási a terület, ahol a Lancaster University Mapping the Lakes projektjét kívánjuk elhelyezni. Elsőként megkockáztathatnánk, hogy az irodalom térbeli és „kartográfiai” aspektusai iránti fokozottabb érdeklődés egyfelől egy tágabb humánföldrajzi, szociológiai és filozófiai irányból (amely a tér fogalmának árnyalását, rétegzését és kritikáját adja), másfelől egy „szűkebb” irodalomelméleti irányból (formalizmus, Új Kritika, strukturalizmus, posztstrukturalizmus, dekonstrukció) származik. Továbbá

funkciója is van (pl. a városok perifériáin az egzisztenciálisan perifériára került rétegek élnek), s ha ismerjük *valakinek* a helyét, pozícióját, vagy *alapállását*, az korántsem „geográfiai”, hanem inkább elvont, ismeretelméleti jelentőségű. Lásd http://doktori.mke.hu/sites/default/files/doktori/Dla_dolg%20Suli_Zakar%20Szabolcs_web.pdf (utolsó megtekintés: 2016. 08. 31.)

²⁰ Az író „horizontja” például feltétlenül beleíródik egy szövegbe: mit jelent számára a tér, milyen szögből reprezentál és tekint a hőseire, mi alapján vonja le a következtetéseit és mi az, amit éppen *nem* rajzol fel a műben.

²¹ Franco Moretti: *Atlante del romanzo europeo: 1800-1900*. 1997, Torino, Einaudi.

²² Umberto Eco is hosszasan beszél a szerző kezét „megkötő” topográfiai tényezőkről például *A rózsza neve* utószavában: „a meséléshez mindenekelőtt világot kell alkotni, és azt berendezni, amennyire csak lehet, a legutolsó részletig. [...] Az elbeszélő irodalomban a mögöttes világ jelenti a megkötöttséget. [...] Az ember kitalálhat egészen valószínűtlen világot is [...] de fontos, hogy ez a csupán lehetséges és irreális világ a kezdet kezdetén meghatározott struktúrák szerint létezzék.” Lásd Umberto Eco: *A rózsza neve* (ford. Barna Imre). 2012, Budapest, Európa, 703–705 o.

²³ Moretti ezen felül a kanonizáció egy új koncepcióját, a „hiány világirodalmát” is meghirdeti a térképek által: míg a hagyományos kanonizáció kizárólag a kivételesre, a felejthetetlenre, a különösrre épít, figyelmen kívül hagyja a „normálisat” és a hétköznapi, vagyis a szövegek legjelentősebb hányadát (s ezzel a figyelemfelmeltő teljesítmények fényét is megkoptatja, hiszen hiányzik a *kontraszt*). Moretti ezért egy „unalmasabb”, de szélesebbkörű irodalomtörténetért kiált, amelyben az elméletíróknak – az *elolvashatatlan* terjedelem okán – főként rendszerező, statisztikai erőnyeiket kellene megcsillogtatniuk. Lásd Franco Moretti: *Graphs, Maps, Trees: Abstract Models for a Literary History*. 2005, London, Verso.

különbséget tehetnénk a „kartográfiai” vonulatok között az alapján, hogy *metaforaként, vagy szó szerint értik-e* a szövegek térképészeti karakterisztikáját. Az első esetben a fentebb látott szerző / befogadó / kritikus mint geográfus, és szöveg / írás mint geográfiai projekt-gondolathoz tartozó kutatások határozottan elkülönülnének a szó szerint vett irodalomföldrajzi tevékenységektől, utóbbinál ugyanis *valós térképek* sietnek az irodalomkutató segítségére, amelyek például statisztikai adatokat nyújtanak, s a *hiányra* mutatnak rá, vagyis olyan jellemzőkre, amelyekre *ábrázolás* nélkül nem derülne fény (pl. a Moretti-féle kanonizáció-kritika). Avagy megmutatják, hogy a szerzők *hol* alkották meg műveiket, azaz *honnán, milyen perspektívából* beszélnek, és ábrázolásaik során *milyen helyszíneket* preferáltak, s ez milyen hatással van a szövegek belső összefüggéseire, de ide tartozik a szereplők *térben való elhelyezésének* és lehetséges stiláris jelentőségének kérdése is (Moretti). A minket érdeklő útleírások talán a két tengely közös pontján helyezkednek el, azaz egyszerre vizsgálhatóak a figurativitás és a szószerintiség szintjén. Elemzésünkkel ugyanis a szerzők térbeli gyakorlatainak irodalmi leképeződését, azaz a reális térből a fikciós térré való átalakulás folyamatát követhetjük nyomon, ez a „reális” azonban az íróban megképződött szubjektív tér, aki a befogadóra is *ezt* igyekszik kivetíteni. Az író tehát önmaga téri megjelenítésével térbeliesíti olvasóját. Ezen felül maga a *deskripció* mint a szövegkomponálás egyik esszenciális eleme (a narráció és a dialógus mellett), már eleve *kimozdítja* a szöveget a lineáris előrehaladásból, egy regényben például „megszakítja” a cselekményt, azaz vertikálisan is megnyitja a teret a szöveg előtt.²⁴ Minthogy az „útirajz” esetében az olvasó átszellemítését és „kimozdítását”²⁵ szolgáló leírás dominál, itt a térbeliség több szintjével is szembenállunk.

A Lancaster University kutatása az angol tudós, költő, Thomas Gray (1716–1771) és Samuel Taylor Coleridge (1772–1834) útleírásait egyedi módon, az ún. Geographical Information Systems (GIS) használatával elemzi. A GIS egy olyan program, amely a Google Maps-et is felhasználva a különböző, szubjektív „térbeli gyakorlatokat” képes számszerű adatokba sűríteni – korábban a társadalomtudományi kutatások profitáltak ebből a leginkább, hiszen a *menyiségi* adatokból *minőségi* információkat nyertek ki.²⁶ A Lancaster Egyetem programjának különlegessége éppen abban áll, hogy a GIS-t ezúttal *irodalmi térreprezentációk*

²⁴ Lásd például Eric S. Rabkin: „Spatial Form and Plot.” In *Critical Inquiry*, 1977, Vol. 4, No. 2 (Winter), 255. o. Eric S. Rabkin itt az orosz formalizmusból merít Viktor Sklovszkij nyomán.

²⁵ „A türelmetlenség a történetet a végkifejlet felé sietteti, még mielőtt az *minden irányban kibontakozhatott volna*, még mielőtt kimeríthette volna a benne rejlő idő mértékét, igazi teljességgé emelhetné volna a meghatározhatatlant, ahol minden igaztalan mozzanat, minden akár egy kicsit is hamis kép megingathatatlan bizonyossággá változhat majd” (kiemelés tőlem, L. L.). Lásd Maurice Blanchot: *Az irodalmi tér* (ford. Horváth Györgyi, Lőrinszky Ildikó, Németh Marcell). 2004, Budapest, Kijarat, 58–59. o.

²⁶ David Cooper – Ian N Gregory: „Mapping the English Lake District: a literary GIS.” In *Transactions of the Institute of British Geographers*. 2011, January, Vol. 36, Issue 1, 89–108. o.

elemzésének szolgálatába állítja: digitalizálja a „megtett út retorikáját”, majd az információk birtokában következtetéseket von le a szerzők térbejárásának módjairól, és főként azok *stiláris hatásairól*, vagyis a megtett út és a megírt „tér” összefüggéseiről próbál képet adni. Hogy a kutatók a projekt helyszínéül a számos költőt megihletett Tóvidéket választották (1. ábra), már Lancaster közelsége miatt is kézenfekvő, ám hogy éppen Gray és Coleridge írásait vették górcső alá, az nagyon is intenciózus. A vizsgálandó szövegkorpusz igencsak heterogén, tartalmaz leveleket és naplóbejegyzéseket is (sőt, Coleridge feljegyzései között általa rajzolt „térképet” is találunk, lásd 2. ábra), tehát nem „klasszikus” útirajzokról van szó, ám a szerzők stílusának eltérő volta így is szembeszökő. A kutatók éppen erre építenek: mint írják, a Lake District történetében mindkét megközelítés meghatározó szerepet játszik, hiszen ezek a leírások a terület *más-más vonásait* emelik ki, vagyis az írók voltaképpen a táj földrajzát *írják át* újra és újra. Az egyazon tájegység különböző szemszögű ábrázolásainak okait a különféle térbejárési „stílusokkal” is magyarázzák az elemzők, azaz állításuk szerint a szövegek „leképezik” azt, hogy írójuk vajon isteni madártávlatból szól-e hozzánk, avagy járókelőként a tengerszinten.

II. 1. Térképek

A kutatócsoport alapvetően négyféle térképpel dolgozik, talán arra is felhívva a figyelmet, hogy térképet rajzolni is csak különféle nézőpontokból lehet. Az első típus az ún. Base Map, amely a költők által fizikálisan bejárt teret képezi le, azaz bemutatja a térbeli távolságot a kószáló kiindulópontja és végcélja között, feltüntetve mindazokat a helységneveket, amelyeket a szövegek tanúsága alapján érintett, vagy megemlített (3. ábra). A Base Map maga is remek kiindulópont, hiszen világosan megmutatja a kétféle útvonal közötti legalapvetőbb különbségeket, megtudhatjuk, hogy az adott szerző milyen térrészlet alapján vont le következtetéseit a táj egészére vonatkozóan, milyen szisztéma szerint haladt előre, s milyen helyszíneket talált érdekesnek. Mindehhez adalékul szolgál az ún. Digital Elevation Model (DEM) rendszer, amely a szóban forgó terület domborzati sajátosságait, a tengerszint szerinti magasságát és mélységét mutatja ki. Ez alapján például jól látszik, hogy a Gray által meglátogatott helyek 60%-a alacsonyabban fekszik, mint 100 méter, s az általa említett helyek is csak 300 és 600 méter között mozognak. Ezzel szemben a Coleridge által meglátogatott helyek pusztán 29 %-a fekszik 100 méter alatt, és 27 % helyezkedik el 300 és 600 méter között

– 11% pedig még 800 méternél is magasabban van (4. és 5. ábra).²⁷ Magukra az útvonalakra pillantva továbbá az is megfigyelhető, hogy Gray általában egyenesen a következő állomáshoz igyekszik, nem tesz vargebetűket, Coleridge ezzel szemben sokszor kitér a korábban eltervezett úticéljaihoz képest, vagyis nem a legrövidebb, direkt útvonalakat választja, kalandozik és kószál. A térképek szembeszökővé teszik, hogy Gray az épített környezetet, a városokat preferálta, míg Coleridge a természetes helyszíneket, hegyet mászott és vízeséseket látogatott meg. Minderre persze életrajzi magyarázat is adódik: Thomas Gray alkalmilag járt a Lake District-ben, ezzel szemben Coleridge helybéli volt, így érthető, ha jóval otthonosabban mozog a terepen, mint az, aki az „outsider” szemével tekint a tájra. E látszólag talán külsődleges adatok fontos elemei lesznek majd a szövegszerű elemzéseknek.

A következő térképtípus az Analytic Map, amely megjelenít bizonyos kvantitatív elemeket, mint például a különböző helyszíneken töltött időmennyiség, az ott történt események stb. Ez alapján megállapítható, hogy például Gray a tizenkét napos túrájából hat napot töltött el Keswick-ben, a Lake District (és Cumbria régió) fővárosában, ám Coleridge szemszögéből rajzolva ugyanezen térkép bizonyos magaslatok felé, Sca’ Fell, Eskdale, Broad Stand felé mutat (6. és 7. ábra). Az újabb térképfajta az ún. Exploratory Map, amely az írók helyszínekkel kapcsolatos „érzelmi válaszait” rögzíti, itt tulajdonképpen hangulati térképekről van szó. Talán ez a megjelenítésmód a projekt legérdekesebb és legnehezebben kivitelezhető része: az elemzők itt főként azokat a mellékneveket vizsgálják meg, amelyekkel a költők az egyes helyeket jellemzik. Ezekhez „intenzitásfokokat” rendelnek, hogy térképen is ábrázolhatóak lehessenek, azaz osztályozzák a tapasztalattípusokat, amelyek egészen a „kellemetlenlontól” a „fenségesig” terjednek – előbbit a világosan hagyott, utóbbit a legsötétebbre festett pontok jelölik (8. és 9. ábra). Ám e megjelenítés természetesen nem lehet maradéktalan, hiszen a költők számára a melléknevek halmozásán túl nyilvánvalóan más eszközök is rendelkezésre állnak a téri illúzió felkeltésére, s ezeket csak egy szövegszintű elemzés tudja érzékeltetni. Ám ekkor ráirányulhat talán a szemünk az Explanatory térképek által kidomborított centrális mezőkre, amelyekkel kapcsolatban szélsőséges nyelvi megnyilatkozásokra ragadtatták magukat a szerzők.

Egyre sürgetőbb szükségünk van tehát magukra a szövegekre – az utolsó térképfajta, az Interactive Map tulajdonképpen erre szolgál. Ez voltaképpen egy „palimpszesztként” működő Google Earth térkép, ahol egyszerre történik az irodalmi szövegek és a helyek „olvasása”: az

²⁷ David Cooper – Ian N Gregory: *i. m.* 96–98. További térképekhez lásd a „Mapping the Lakes”-projekt hivatalos honlapját: <http://www.lancaster.ac.uk/mappingthelakes/Comparative%20Maps.html> (utolsó megtekintés: 2016. 08. 31.)

olvasó a három dimenzióssá tehető térképen „bejárhatja” az adott útvonalat, felfedezheti az adott tájegységet, s eközben a térkép egy kívánt szegletére kattintva máris elolvashatja az arra a térségre vonatkozó leírást²⁸ (10-12. ábra). A program egyik nagy érdeme valóban a szövegek azonnali hozzáférhetővé tétele, ami voltaképpen egy kritikai szövegkiadás is, hiszen számos, megértést segítő jegyzetet és kommentárt tartalmaz; persze *Gray Journal of his Tour in the Lake District* című írása máshol is megtalálható²⁹, s természetesen Coleridge szóban forgó naplóbejegyzései is megjelentek külön kötetben.³⁰ A kérdés immár csak az, hogy a szövegek alapján megalkotott különféle térképek árulkodnak-e az íráskor stiláris jellemzőiről, hogy mit mondanak nekünk a belső terükről és logikájukról, s arról, hogy miként nyílik „átjáró” szöveg és befogadó között.

II. 2. Szövegek

Thomas Gray útjáról azt állítják a térképek, hogy bár nagyobb területet járt be, az alacsonyabb fekvésű helyeket és az épített környezetet (Penrith, Keswick, Kendal) részesítette előnyben, valamint a kívülálló nézőpontjából tekintett a térre, mivel pusztán csak egy kirándulást tett a Lake District-ben. Érthető, hogy rövid ottjártakor nagyobb és totálisabb képet igyekezett kialakítani a vidékről – totálisabbat, s ezzel együtt valószínűleg *felületesebbet* is. Gray leírásainak vizsgálatakor ez a „felületesség” érdekes módon visszaköszön. A bejegyzések mindig egy objektív elemmel indulnak, egy rövid, de pontos tudósítással az időjárásról, talán abban a hitben, hogy a valóság tényszerű és tárgyilagos ábrázolása lehetséges. Gray jellemző szófordulatai közé tartoznak az orientációs kifejezések, a testi viszonyítás, mint (jobbra, balra, előttem, mögöttem, felettem, a lábamnál stb.), s ha felidézzük Certeau különbségtételét a térbeli gyakorlatokkal kapcsolatban, szembetűnő, hogy Gray az útikalauz (tour) típusába tartozik. Deskripciója olyan „speech act”, ami két pont között a legrövidebb utat adja meg, vagyis műveletekre utal, az eljutás *mikéntjét* mutatja be – s mindez *céltudatos*, és korántsem bolyongó

²⁸ Az interaktív térképek, bennük a teljes szövegekkel, letölthetőek a „Mapping the Lakes”-projekt honlapjáról a Google Earth telepítése után:

<http://www.lancaster.ac.uk/mappingthelakes/Gray.html>
<http://www.lancaster.ac.uk/mappingthelakes/Interactive%20Maps%20Introduction.html> (utolsó megtekintés: 2016. 08. 31.)

A továbbiakban idézett szövegrészletek is az erről az oldalról származnak.

²⁹ Thomas Gray: „Journal of A Visit to the Lake District in 1769.” In

http://www.thomasgray.org/cgi-bin/view.cgi?collection=primary&edition=TWS_1971iii

vagy: <http://www.lancaster.ac.uk/mappingthelakes/Gray.html> (utolsó megtekintés: 2016. 08. 31.)

Gray útja 1769, szeptember 30-tól október 11-éig tartott.

³⁰ Seamus Perry (ed.): *Coleridge's Notebooks. A Selection*. 2002, Oxford University Press. Coleridge szóban forgó leveleit Sarah Hutchinson-hoz írta, s túrája 1802. augusztus 1-jétől augusztus 10-éig tartott. A leveleket és a szóban forgó naplóbejegyzéseket lásd együtt: <http://www.lancaster.ac.uk/mappingthelakes/STC.html> (utolsó megtekintés: 2016. 08. 31.)

mozgásra utal. Szövegalkotási módja a „járás” folyamatába vonja be az olvasót, azaz mintha menet közben *vázolná föl a színek első rétegét*.

A „színek” használatán izgalmas lehet tovább tünődni. Gray nagyon sokszor fejezi ki a tájat kontrasztokban, különféle színfoltok, fényviszonyok „felvillantásával”, s gyakran beszél úgy a természeti képről, mintha az maga is *festmény* lenne, olvashatunk csillogásról, a napfény áttünéséről, dicsfényről, a táj bearanyozásáról – ebből egy csokor: glory, dark, green, grass with the cover of the hoar-frost, shining purity, dark cliffs, lost gleam of sunshine, long shadows of mountains, living colours, depth looks black stb. A területet Gray gyakran mintegy berendezett jelenetként, tájképként (landscape) „scene”-ként látja (the scene continues, by the side of this hill [...] crags that crown the scene stb.). E beszédmód vizsgálatakor fontos tényező a *tükröződés*, mely vissza-visszatér a leírásokban. Egy jellemző részletet érdemes lehet itt felidézni:

A little before Sunset, *I saw in my glass a picture*, that if I could transmitt to you, I fix it in all the softness of its living colours, would fairly *sell for a thousand pounds*. This is the *sweetest scene* I can yet discover in point of *pastoral beauty*, the rest are in a *sublimar style*. [...]

That turbulent Chaos of mountain behind mountain roll'd in confusion; [...] in the *shining purity* of the Lake, just ruffled by the breeze enough to shew it is alive, *reflecting rocks*, woods, fields, & *inverted tops of mountains*, with the white buildings of Keswick.³¹

Gray persze már eleve egy Claude-tükörrel lép a tájba, s azon *keresztül* nézi a teret – e tükör Claude Lorrainról kapta a nevét, amely voltaképpen a *picturesque* (látványra vadászó) *utazó* hűséges útitársa volt.³² A picturesque (pittoresco=festői) mint esztétikai kategória a XVIII. századi Angliában jelent meg, nagyban az itáliai és francia tájképfestők hatására. Az angol ifjak Grand Tour-jai többnyire Rómába vezettek, ahol Claude Lorrain képei³³ nagy népszerűségnek örvendtek, így az utazók sokszor Lorrain-másolatokkal, vagy hordozható, *domború, barnás tónusú* Claude-üvegekkel tértek haza, amelyek a táj felé irányítva szinte bármilyen környezetet „Lorrain-képpé” alakítanak.³⁴ E háttér alapján még kevésbé lehet meglepő, hogy Gray a tájat mint idilli *lekeretezett* festményt látja, s hogy számára a tó tükre, s a hegyek fordított képe az esztétikai gyönyör legmagasabb foka, amelyet festményként akár fontezrekért is eladhatna (!).

³¹ Kiemelések tőlem, L. L. Lásd <http://www.lancaster.ac.uk/mappingthelakes/Gray.html> (utolsó megtekintés: 2016. 08. 31.)

³² „Gray's 'Journal' is a key text in the emergence of the Picturesque movement during the second half of the eighteenth-century: it is a text which plays a crucial role in shaping the ways in which later writers, artists and tourists respond to the Cumbrian landscape.” Lásd <http://www.lancaster.ac.uk/mappingthelakes/GIS%20Aims.htm>

³³ Lorrain „színpadképei” leginkább az előállított, ún. esztétikai táj fogalmához kapcsolódnak; a gondolatot és a kifejezést Bacsó Bélának szeretném megköszönni.

³⁴ Karancsi Zoltán – Horváth Gergely – Kiss Andrea: „Tájéesztétikai vizsgálatok a Medves-térség területén.” Szakmai zárójelentés (T 046373 számú OTKA kutatás), 2008.

Elvont értelemben azok a többnyire Milontól származó idézetek³⁵ is a tükör szerepét töltik be, amelyek a táj antropomorfizálása szolgálnak – Gray sohasem „saját kifejezésekkel” teszi személyessé a teret, vagyis pillantása sosem „reflektálatlan”, hiszen a tájat a művészen keresztül látja, a művészen keresztül *írja*.

Mondhatjuk tehát, hogy Thomas Gray mintegy *felületfestőként* volt jelen a Tóvidéken, s szövegalkotási stratégiáját az alapján érdemes nézni, hogy kirándulásának „célja” a festői látvány megpillantása és közvetítése. Leírásai mintha „síkszerű” térélményt adnának, mintha horizontális logika szerint elrendeződött tájat mutatnának, amelyet elsődlegesen szemlélni tudunk: mintha Gray terét bekeretezett képként élné át az olvasó.

Coleridge kilenc napos útjáról másfajta tapasztalatot szerzhettünk. Mint láthattuk, ő körutazást tesz a terepen, amelyet sok-sok kitérővel, kalandozással fűszerez. A térképekből azt is kiolvastuk, hogy a természeti környezet felé orientálódik, a magaslatokat kedveli, vagyis feltehetőleg az új kihívásokat keresi: a *szemlélődő* „turistától” eltérő térbeli gyakorlatokat végez, aktívabb a viszonya a tájhoz, hiszen ő helybeli. Számára az ember alkotta táj *otthonos*, s a természeti kép *fenséges* – a költő mindezért mintha arra törne, hogy ezt a fenséges tájat meghódítsa, *ismerőssé* tegye. Coleridge leírásai személyesek. Az antropomorfizálás, Gray módszerével ellentétben itt nem idézetek útján, hanem a test viszonylatában történik, a tájat testi orientációs metaforák teszik emberarcúvá (elbow-shaped Ridges; Trees, that hang before it like bushy Hair over a madman's eyes), s karakterét merész összehasonlítások és érzelmi együttthatók árnyalják (dolphin-shaped peak of a deep red looked upon me from over the fell; clumsy, fiddle-shaped battle). Itt mindennek szeme van, és az embert figyeli – mintha a természet folyton visszatükrözné az ember pillanatnyi hangulatrezdüléseit.

When I first came, the Lake was a perfect Mirror; what must have been the Glory of the reflections in it! [...] The Head of the Lake is crowned by three huge pyramidal mountains [...] the Ness (or Ridgeline, like the line of a fine Nose) of Sca' Fell runs in behind that of Yewbarrow [...] it directly faces you.³⁶

A természet olyan itt, amiként *A kaméliás hölgy* Armand Duval-ja szemléli: „képtelen voltam otthon maradni. Szobám kicsinynek tetszett ahhoz, hogy ekkora boldogság lakozzék benne; az egész természetre szükségem volt, hogy helye legyen túlradó örömömnek”, hiszen ez a táj együtt örül, együtt él az emberrel. Szó sincs itt napi „középhőmérsékletről” vagy átlagos szélsőségről, a coleridge-i „tájképekben” az érzelmek hevítenek és hűtenek („I never saw a more heart-raising Scene”), itt a magasság és a mélység a hangulat függvénye, a térképészeti

³⁵ Lásd http://www.thomasgray.org/cgi-bin/view.cgi?collection=primary&edition=TWS_1971iii (utolsó megtekintés: 2016. 08. 31.)

³⁶ Lásd <http://www.lancaster.ac.uk/mappingthelakes/STC.html> (utolsó megtekintés: 2016. 08. 31.)

domborzatot az „érzelmi domborzat” írja felül. S azon túl, hogy a költő így formálja képére a tájat, magát a természetet is az íróeszközzé teszi:

The Lake itself seen from its Foot appears indeed of too regular shape; exactly like a sheet of Paper on which I am writing [...]

On a nice Stone Table am I now at this moment writing you [...] surely the first Letter ever written from the Top of the Sca’ Fell.³⁷

Mindeközben a táj is megszemélyesül, gyermekei, testvérei lesznek, vagy éppen könyörületessé vagy kegyetlenné válik (the reluctant Mercy of the mountains, and the Hills, their children / some but Babes, others striplings, who stand breast-high to their Fathers; the mountains at the head of this Lake are the Monsters of the Country, bare bleak Heads, evermore doing deeds of Darkness). Szembetűnő, hogy a természet minden esetben az *emberi értelmezés tárgyaként* tűnik fel, mindig *jelent* valamit, mindig *közl*, és *kifejez* valamit az ember számára, vagyis sohasem *önmagáért* van, vagyis nem autonóm (s a geokritika szellemében ezt objektivitáskritikának is tekinthetjük): a bárányok nyomai például az idilli élet lehetőségének bizonyítékai, az a vonás, amellyel a táj barátságosabb arcát mutathatja az ember felé („Sheep-tracks everywhere – o lovely lovely Vale!”). Coleridge gyakran egy-egy váratlan, a szöveggörnyezetben hirtelennek ható beszúrással teszi élővé és átélhetővé a jeleneteket, melyek rendkívül szubjektívek: azt festik le, hogy ő mint utazó mit tapasztalt az adott pillanatban („the angry clapper of the bird passed over my head”), s hogyan hat rá a helyszínen látott jelenség. Hasonló eszközt használ, amikor a mélységes szakadékba tekintve egy odaveszett bárányról, s halálának *esetleges* körülményeiről ír – a magaslati viszonyok érzékeltetését tehát affektív síkon oldja meg a költő.

At the bottom of the third Rock that I dropt from, I met a dead Sheep quite rotten [...]

This heap of Stones, I guessed, & have since found that I guessed aright, had been piled up by the Shepherd to enable him to climb up & free the poor creature whom he had observed to be crag-fast-but seeing nothing but rock over rock, he had desisted & gone for help-& in the mean time the poor creature had fallen down & killed itself.³⁸

A szakadék szemléltetése egybevág a költő rendkívül kockázatos vállalkozásának érzékeltetésével, Coleridge ugyanis 1802. augusztus 5-én a Broad Stand nevű hegygerincen ereszkedett le, amely Anglia legmagasabb pontja, Scafell Pike (978 m) és Scafell (964 m) között „húzódik”. Avagy mondhatnánk, hogy inkább akadályozza a túrázók hegycsúcsra való

³⁷ Uo.

³⁸ Uo.

feljutását: a maga szédítően meredek sziklaival életveszélyes útvonal, s „csúcspontja” egyben a szövegnek is.³⁹

So I began to suspect that I ought not to go on / but then unfortunately tho' I could with ease drop down a smooth Rock 7 feet high, I could not *climb* it / so go on I must / and on I went / the next 3 drops were not half a Foot, at least not a foot more than my own height / but every Drop increased the Palsy of my Limbs-I shook all over. [...] if I dropt down upon it I must of necessity have fallen backwards & of course killed myself. [...] I lay in a state of almost prophetic Trance & Delight-& blessed God aloud, for the powers of Reason & of the Will, which remaining no Danger can overpower us!⁴⁰

A tájleírás fokozatosan válik egyfajta „belső táj” leírásává, *fenséges* érzelmi tájképpé, vagyis a „rettenettel vegyes örömrzet” fátylán keresztül látott meredély nem önmagában, hanem élet és halál viszonylatában lesz érdekes. Az olvasó „tájérvékelését” nem pusztán a hét láb magas szikla, hanem sokkal inkább a magasból alábucskázó bárány, s az Istenhez fohászkodó elbeszélő alakítja. Coleridge szubjektív madártávlatra tulajdonképpen lépés a *romantikus útírajz* irányába, utat nyitva az énelbeszélés egy újabb, korábban ismeretlen műfajának. Az „önmagáért utazó” narrátor alakja például a felfedezések korában nem léphetett színre, hiszen ott azzal az illúzióval, hogy a világ teljességgel felfedezhető és leképezhető, az információszerzésen volt a hangsúly: a beszámolón, s nem az elbeszélőn.⁴¹ Ezzel szemben a Coleridge-nél is tapasztalható személyes narratíva voltaképpen egy E/1-ben beszélő főhőssel rendelkezik, aki önmaga kiteljesítéséért és „megtalálásaért” utazik, így maga az „úton levés” és az útkeresés is átvitt dimenzióba kerül: „Every man his own pathmaker [...] where Rushes grow, A Man may go”. Goethe *Utazása Itáliában* e műfaj klasszikusa, hiszen a szerző „nemcsak elmond, nemcsak leír, nemcsak beszámol széles tudással és éles szemmel, hanem élete teljessége is benne él a műben.”⁴² S így a „Mapping the Lakes”-projekt tulajdonképpen a „picturesque” és a „romantikus” Tóvidéket állította egymás mellé, azt állítva, hogy a földrajzot az írók írják.

³⁹ Coleridge modern „utódai” is megtették e veszedelmes utat, melyek némelyikéről videófelvétel is készült, lásd például <https://www.youtube.com/watch?v=hELFYcSMHNI> (utolsó meglekintés: 2016. 08. 31.)

vagy <http://tv.thebmc.co.uk/videos/life-of-a-mountain-alan-hinkes-on-broad-stand/> (utolsó meglekintés: 2016. 08. 31.)

⁴⁰ Lásd <http://www.lancaster.ac.uk/mappingthelakes/STC.html> (utolsó meglekintés: 2016. 08. 31.)

⁴¹ Miként Németh Ákos írja „Vigasztalásul útnak indulunk...” A „vándorévek” nemzedéke és a két világháború közötti magyar útírajz-hagyomány” című disszertációjában: [Az utazási próza] elbeszélői fokalizációja csak lassanként fordult a külvilág látványa felől az azt érvékelő, cselekvő szubjektum irányába. Nem is történetet ez másképp, hiszen a hasznosság elvét szem előtt tartva, „tudományként” művelt utazáshoz kapcsolódó írásművek szinte kizárólag gyakorlati szerepet játszottak, elsősorban a korabeli információáramlást szolgálták. A kora újkori utazási irodalom szövegeinek keletkezése illetve befogadása során a személyesség és a narratív megformáltság igénye még nem játszhatott szerepet sem szerzőik, sem pedig szűkebb vagy tágabb korabeli közönségük részéről.” Lásd p. 15. In <http://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/14763/nemeth-akos-phd-2005.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (utolsó meglekintés: 2016. 08. 31.)

⁴² Rónai György: *Jegyzetek*. In Johann Wolfgang Goethe: *Utazás Itáliában* (ford. Rónai György). 2012, Budapest, Tarandus, 364. o. „A romantika kora az önélettrajzi műfajok (emlékirat, napló, levél) mellett az irodalmi útírajz virágkorát is jelentette Európa-szerte, többek között a műfaj olyan klasszikusait hozva létre, mint Alphonse de Lamartine (1835) és Gérard de Nerval (1851) *Keleti utazása*, Heinrich Heine *Útírajzai* (1826-31), vagy a magyar Szemere Bertalan *Utazás külföldön* (1840) című műve.”

Összegzés

Thomas Gray és Samuel Taylor Coleridge tájleírásainak elemzésekor két egészen eltérő írói attitűddel álltunk szemben, melyre a különböző analitikus térképek látványosan hívták fel a figyelmet. A „Mapping the Lakes”- projekt hipotézise szerint a „vizuális” elemzések alapján bizonyos stiláris jellegzetességekre is következtethetünk – persze a térképek állításait a szövegeknek is vissza kell igazolniuk, tehát mindvégig együtt kell kezelni a vizuális és a textuális materiát. A Lancaster University kutatása egyedülálló, mert először alkalmaztak digitális térképeket és konkrét domborzati adatokat irodalmi elemzésekhez, s az ebből kinyert, a költők fizikai térbejárásaira vonatkozó információkkal szembetűnővé tudták tenni a különböző szövegalkotási módozatokat. A műközpontú analízisből ugyanis azt láttuk, hogy míg Gray „kifelé fordul”, hogy befogadja a természeti képet, addig Coleridge „belefé fordul”, hogy saját énjét vetítse ki a természetre – s ezzel a picturesque és a romantikus útirajz-térképek eltérő megjelenítésmódjaiba nyerhettünk betekintést.

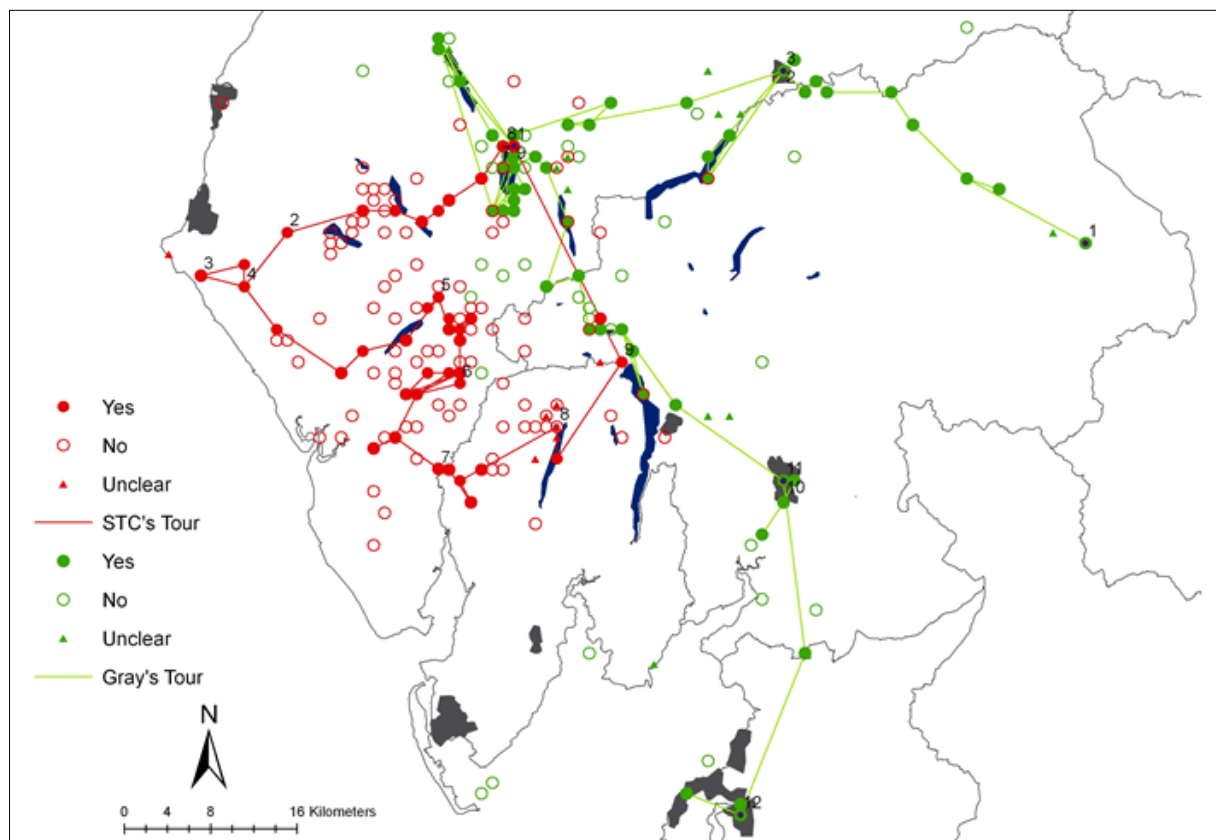
ÁBRÁK

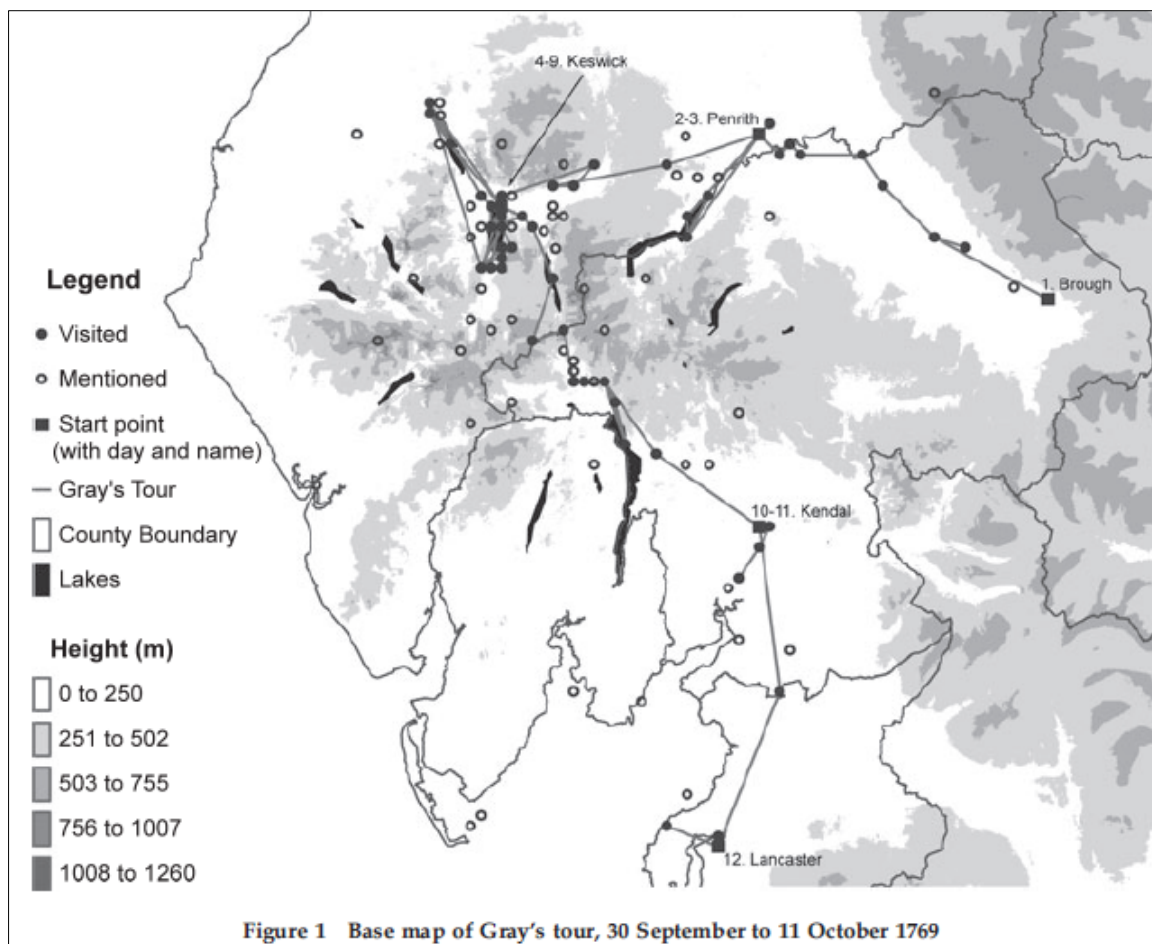
1. ábra

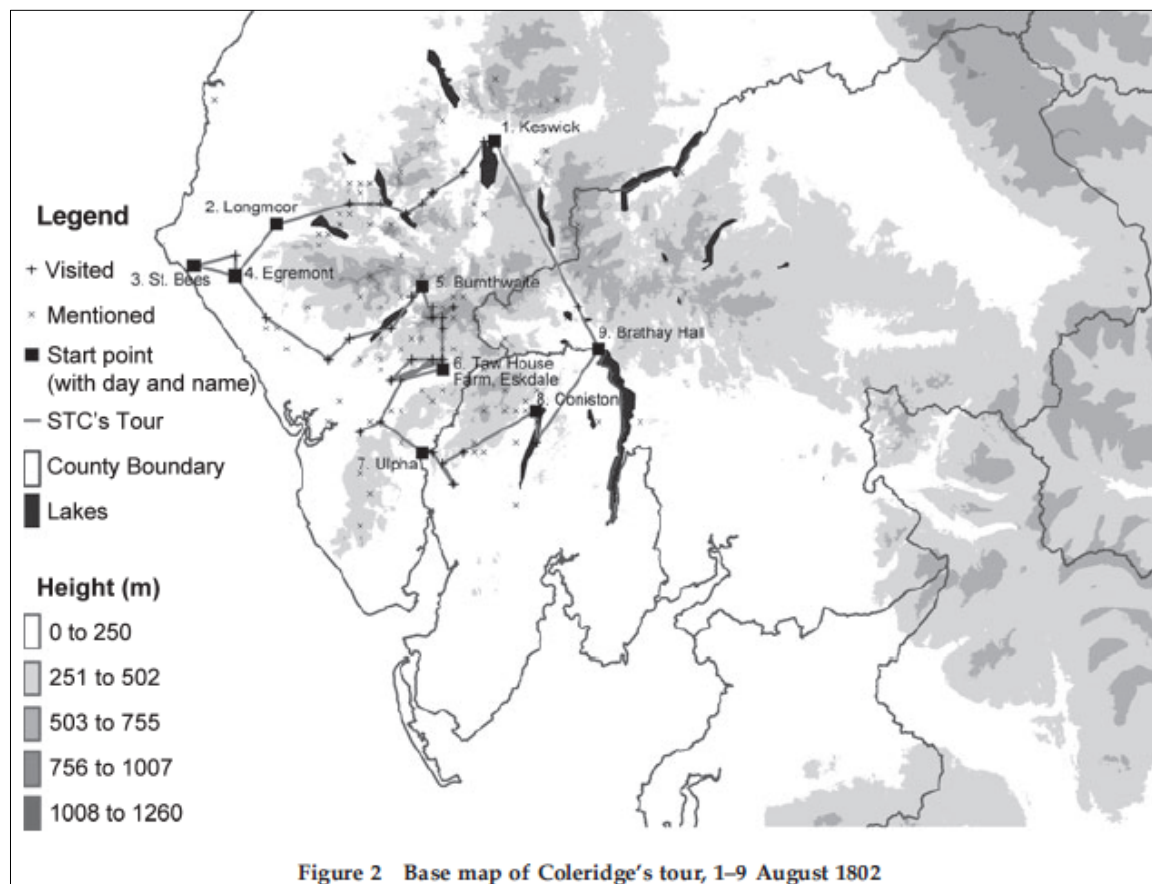
2. ábra

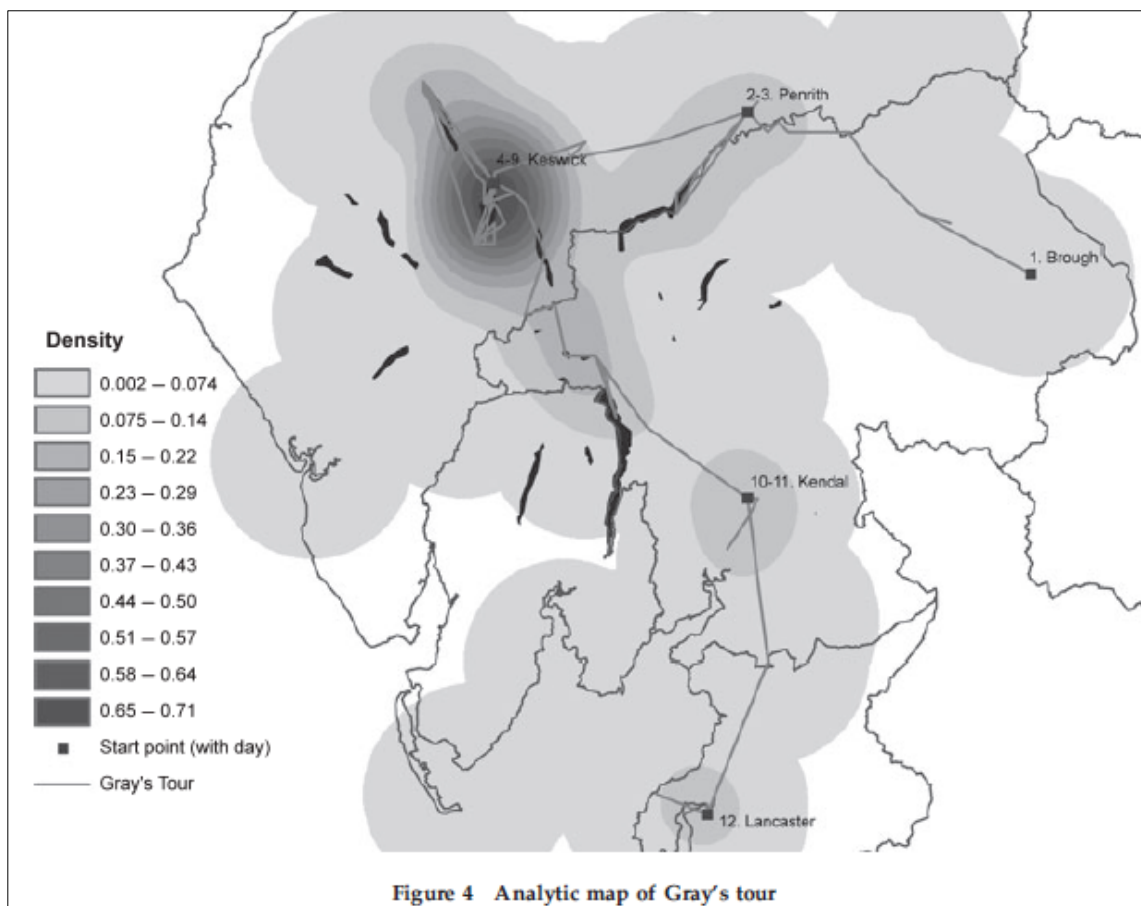
3. ábra

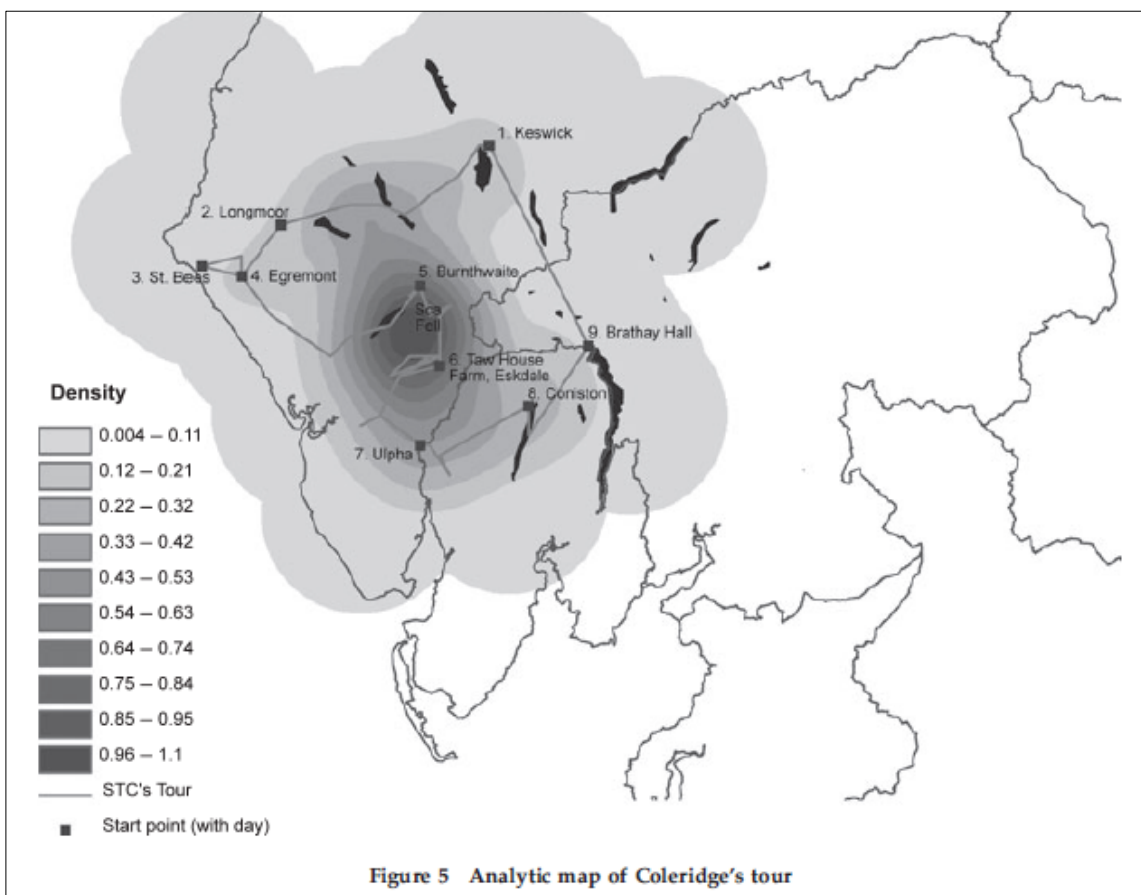
4. ábra

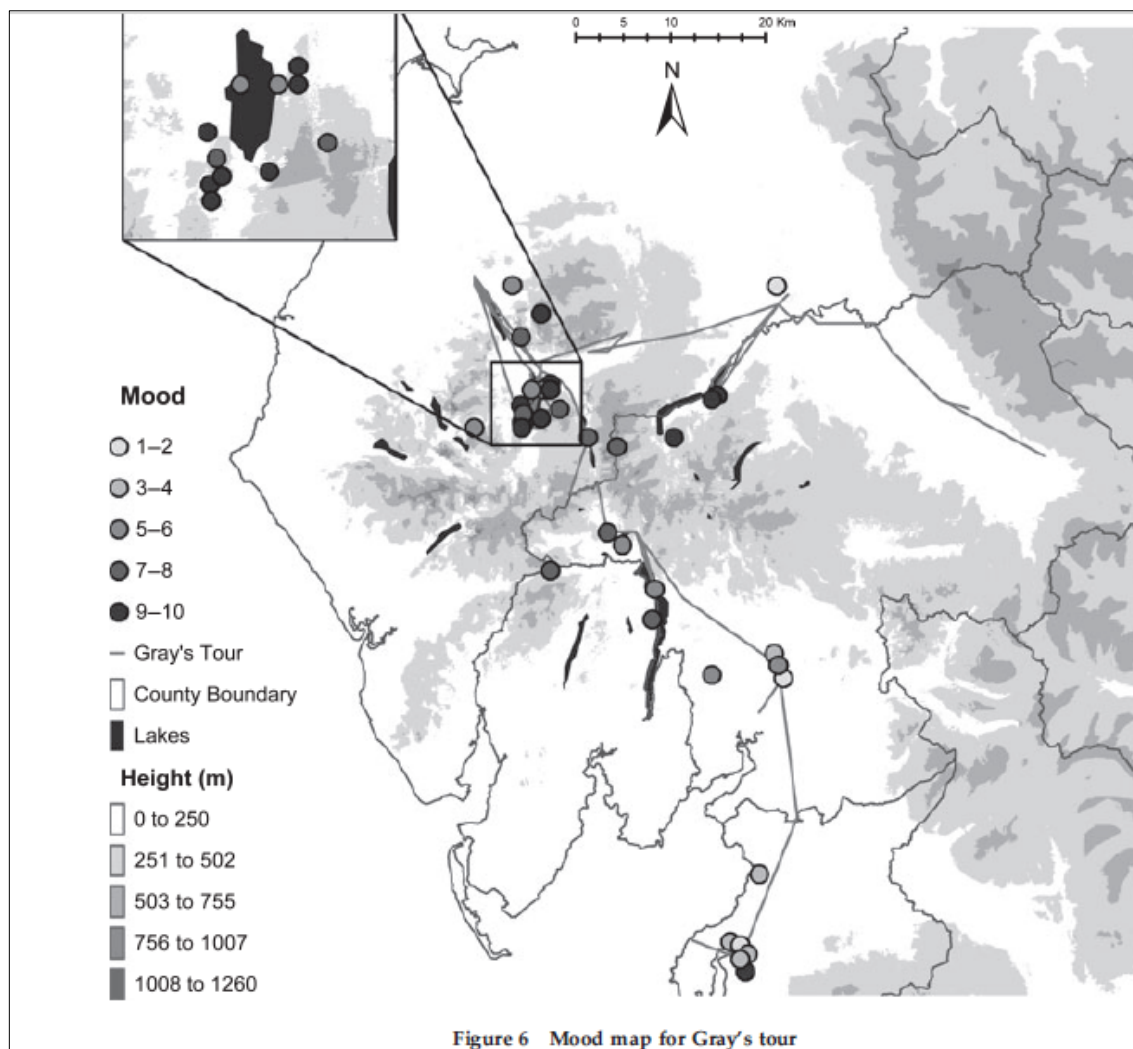
5. ábra

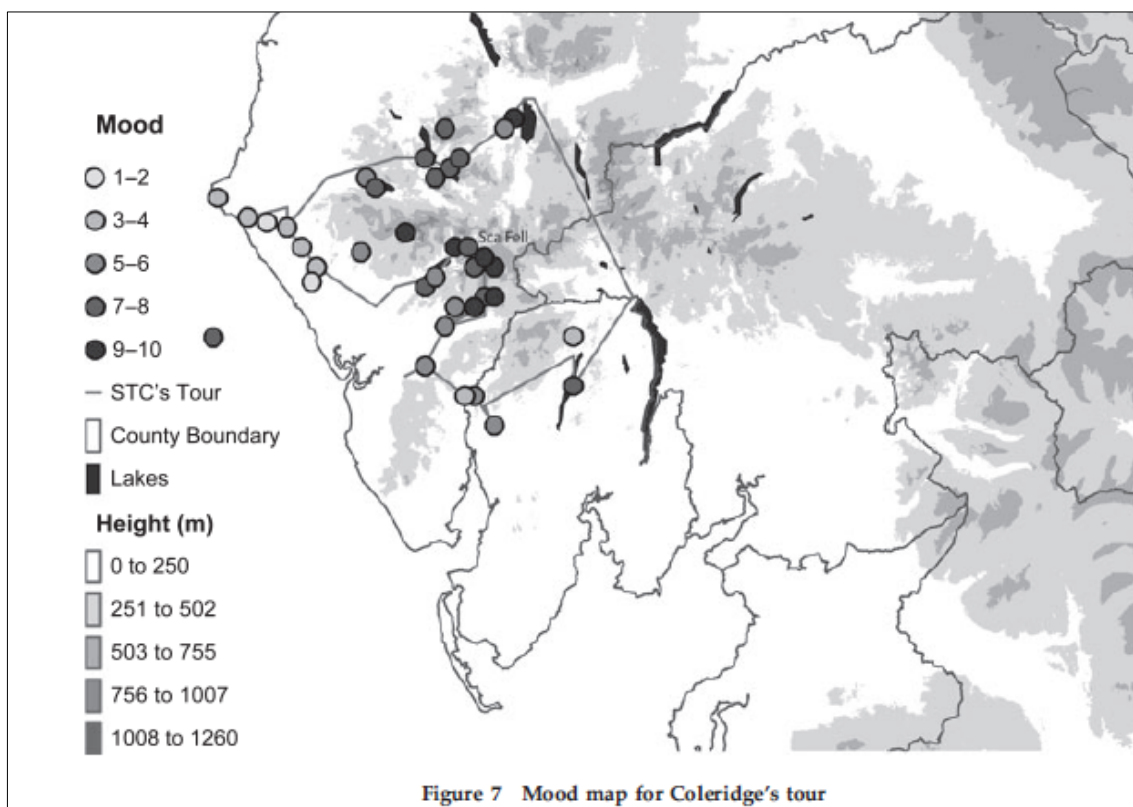
6. ábra (a helységek említésének gyakoriságát mutató térkép)

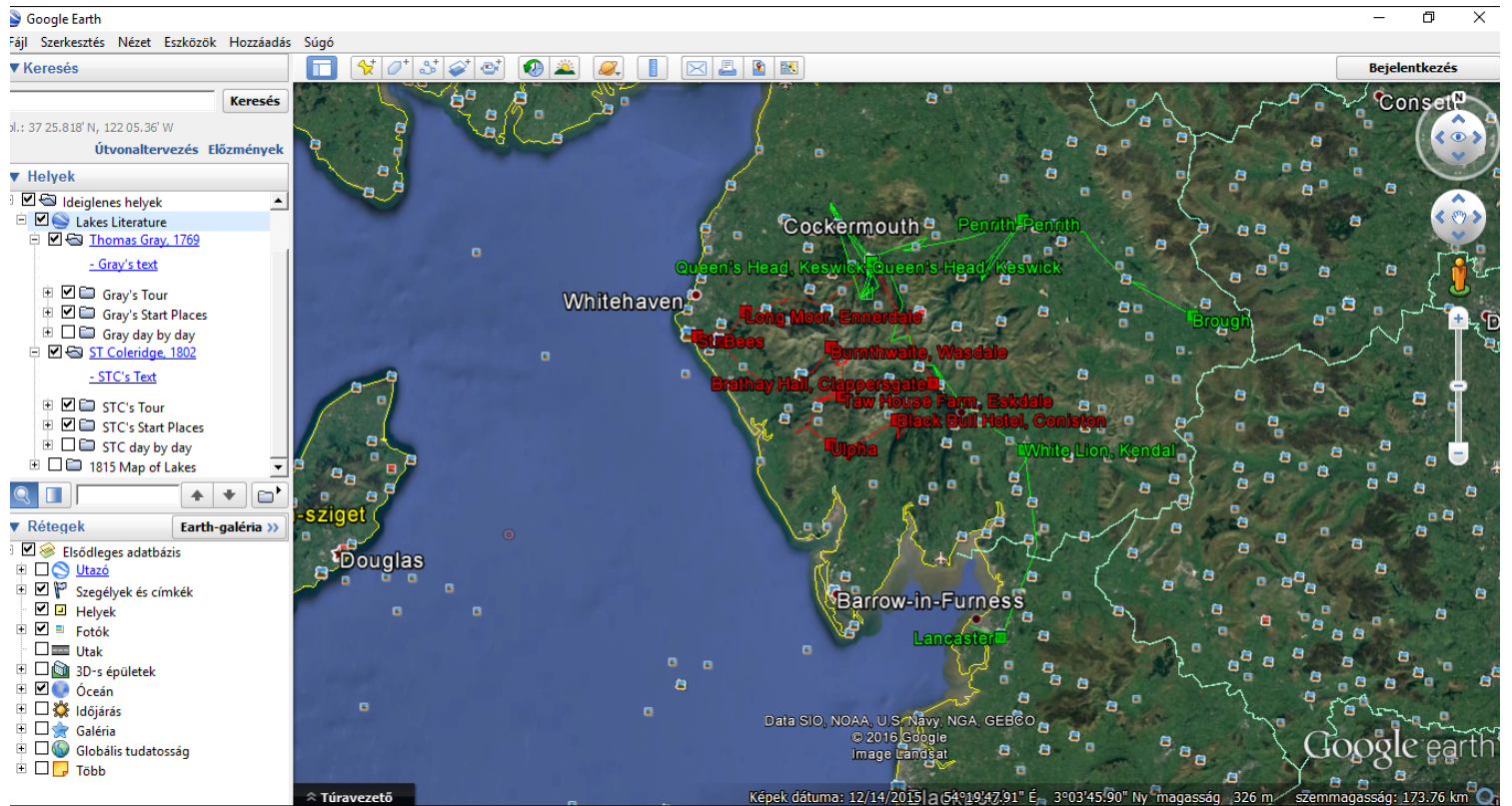
7. ábra

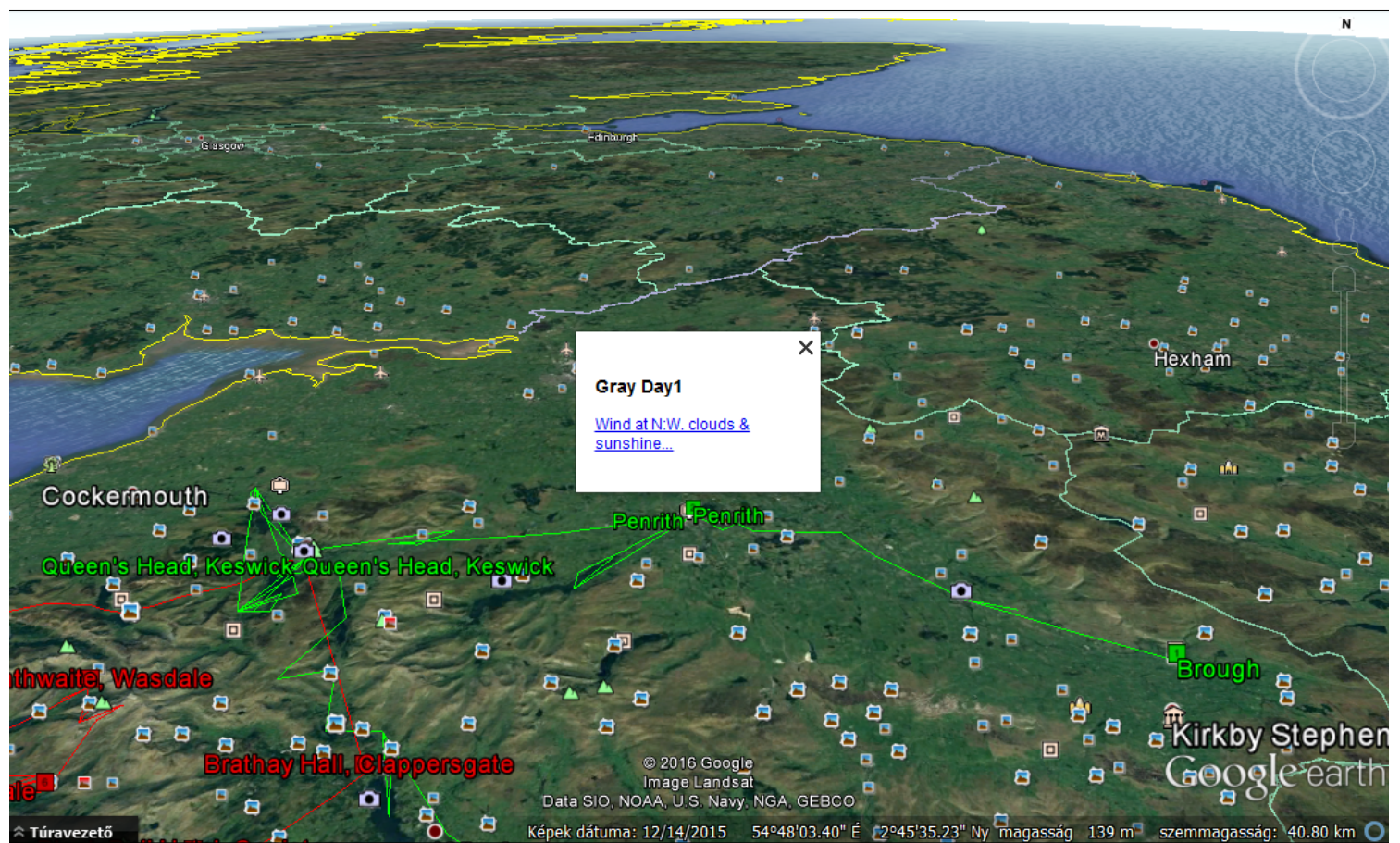
8. ábra

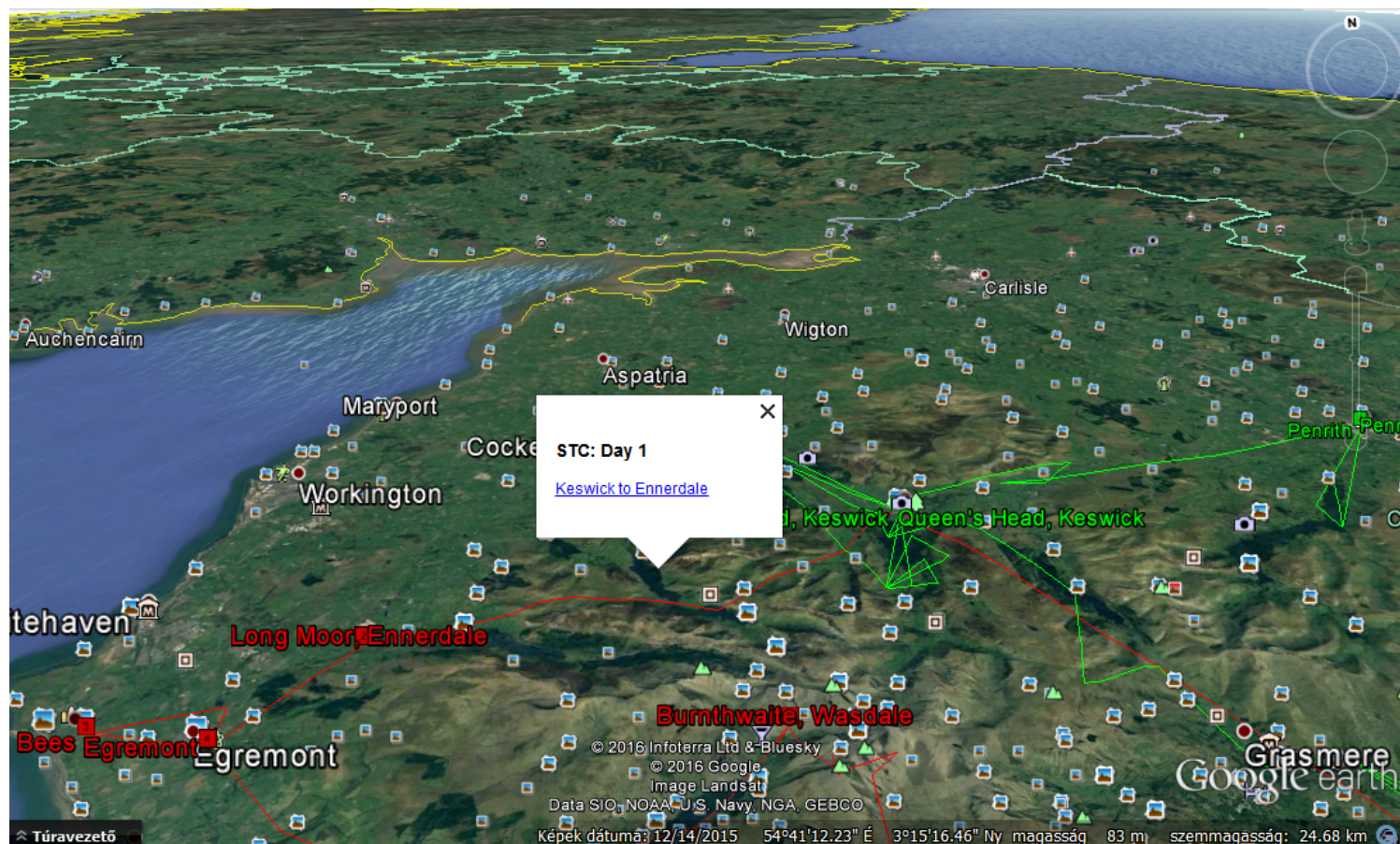
9. ábra

10. ábra

11. ábra

12. ábra

Referencia:

Források:

Coleridge, Samuel Taylor: „The Notebooks of Samuel Taylor Coleridge”. szerk. Kathleen Coburn. 4 vols, 1957-1990, London, Routledge & Kegan Paul

Coleridge, Samuel Taylor: „Collected Letters of Samuel Taylor Coleridge”. szerk. Earl Leslie Griggs, 6 vols, 1956-71, Oxford, Clarendon Press

Coleridge, Samuel Taylor: *Coleridge's Notebooks. A Selection.* szerk. Seamus Perry. 2002, Oxford University Press

Goethe, Johann Wolfgang: *Utazás Itáliában* (ford. Rónai György). 2012. Budapest, Tarandus

Gray, Thomas: „Thomas Gray's Journal of his Visit to the Lake District in October 1769”. szerk. William Roberts. 2001, Liverpool, Liverpool University Press

Szakirodalom:

Bahtyin, Mihail Mihajlovics: „A tér és az idő a regényben” (ford. Könczöl Csaba). In: *Uő: A szó esztétikája.* 1976, Budapest, Gondolat, 257–302.

Benjamin, Walter: „Passzázsok”. In: *A szirének hallgatása. Válogatott írások*. 2001, Budapest, Osiris

Blanchot, Maurice: *Az irodalmi tér* (ford. Horváth Györgyi, Lőrinszky Ildikó, Németh Marcell). 2004, Budapest, Kijárat

Certeau, Michel de: *A cselekvés művészete. A mindennapok leleménye I.* (ford. Sajó Sándor – Szolláth Dávid – Z. Varga Zoltán). 2010, Budapest, Kijárat

Cooper, David – Ian N Gregory: „Mapping the English Lake District: a literary GIS”. *Transactions of the Institute of British Geographers*. 2011 January, Vol. 36, Issue 1, 89–108.

Eco, Umberto: *A rózsza neve* (ford. Barna Imre). 2012, Budapest, Európa

Foucault, Michel: „Eltérő terek” (ford: Sutyák Tibor). In Uő.: *Nyelv a végtelenhez. Tanulmányok, előadások, beszélgetések*. 1999, Debrecen, Latin Betűk

Frank, Joseph: „Spatial Form in Modern Literature. An Essay in Three Parts.” *The Sewanee Review*, 1945, Vol. 53, No. 2 (Spring), 221–240; Vol. 53, No. 3 (Summer), 433–456; Vol. 53, No. 4 (Autumn), 643–653.

Karancsi Zoltán – Horváth Gergely – Kiss Andrea: „Tájékszétikai vizsgálatok a Medves-térség területén.” 2008, Szakmai zárójelentés (T 046373 számú OTKA kutatás)

Lukács György: *A heidelbergi művészetfilozófia és esztétika. A regény elmélete* (ford. Tandori Dezső). 1975, Budapest, Magvető

Mitchell, W. J. T.: „Spatial Form in Literature: Toward a General Theory.” *Critical Inquiry*, 1980, Vol. 6, No. 3 (Spring), 539–567.

Moretti, Franco: *Atlante del romanzo europeo: 1800-1900*. 1997, Torino, Einaudi

Moretti, Franco: *Graphs, Maps, Trees: Abstract Models for a Literary History*. 2005, London, Verso

Németh Ákos: „Vigasztalásul útnak indulunk...” *A „vándorévek” nemzedéke és a két világháború közötti magyar útirajz-hagyomány.* In <http://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/14763/nemeth-akos-phd-2005.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (utolsó megtekintés: 2016. 08. 31.)

Piatti, Barbara - Anne-Kathrin Reuschel - Lorenz Hurni: „Literary Geography – or how Cartographers Open Up New Dimension for Literary Studies”. In http://icaci.org/files/documents/ICC_proceedings/ICC2009/html/nonref/24_1.pdf (utolsó megtekintés: 2016. 08. 31.)

Rabkin, Eric S.: „Spatial Form and Plot.” *Critical Inquiry*, 1977, Vol. 4, No. 2 (Winter)

Süli-Zakar Szabolcs *A térfelfogás tudományos és kortárs művészeti aspektusai a tércentrikus emlékművekben.* In

http://doktori.mke.hu/sites/default/files/doktori/Dla_dolg%20Suli_Zakar%20Szabolcs_web.pdf (utolsó megtekintés: 2016. 08. 31.)

Tally, Robert T.: „Geocriticism and Classic American Literature”. In <https://digital.library.txstate.edu/pdfpreview/bitstream/handle/10877/3923/fulltext.pdf?sequence=1> (utolsó megtekintés: 2016. 08. 31.)

Tally, Robert T.: *American Baroque: Melville and the Literary Cartography of the World System*. 2009, Continuum, London & New York

Tally, Robert T.: *Spatiality*. 2013, London – New York, Routledge

Turchi, Peter: *Maps of the Imagination: The Writer as Cartographer*. 2004, Trinity University Press

Westphal, Bertrand: *Geocriticism: Real and Fictional Spaces* (ford. Robert T. Tally). 2011, New York, Palgrave Macmillan

ÁBRÁK:

(A linkek 2016 szeptemberi megtekintésűek)

1. ábra: <https://shop.anquet.com/the-lake-district-harvey-maps/>

2. ábra: <https://hu.pinterest.com/pin/184788390930856421/>

3. ábra:

<http://www.lancaster.ac.uk/mappingthelakes/Comparative%20Base%20Map%202.html>

4-9. ábrák:

David Cooper – Ian N Gregory: „Mapping the English Lake District: a literary GIS.” In *Transactions of the Institute of British Geographers*. Volume 36, Issue 1, pp. 89–108, January 2011.

10-12. ábrák:

<http://www.lancaster.ac.uk/mappingthelakes/Gray.html><http://www.lancaster.ac.uk/mappingthelakes/Interactive%20Maps%20Introduction.html>